

Казки роботів

Написані й опубліковані у 1964 році, «Казки роботів» видатного польського фантаста Станіслава Лема вже давно стали класикою НФ. За своїми жанрово-стильовими особливостями – це потішна мішанка традиційної казки і фантастичної літератури. Йдеться тут про мудрий і впорядкований світ роботів, у який прийшли жадібні, жорстокі і владні королі. Так само як і в нас, там також живуть-поживають наївні спасителі світу, котрі переконані в тому, що можна самими лише помислами вибавити людство від зла. У світі оботів із тих благих помислів нічого не виходить. Як лукаво зауважує письменник, «подібне було би і в нас, оскільки зло, як і (на щастя) добро, не хоче викорінюватися зі світу». Тому людство завжди втішатиметься казками. Навіть якщо це казки роботів, а не людей.

ГОРИЗОНТИ
ФАНТАСТИКИ

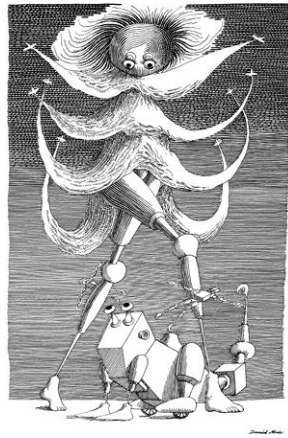
Станіслав
Лем
**КАЗКИ
РОБОТІВ**

БорДан®

СЕРІЯ «ГОРИЗОНТИ ФАНТАСТИКИ»

Станіслав Лем

КАЗКИ РОБОТІВ

 Богдан

Лем С.

Казки роботів : цикл / С. Лем ; пер. з пол. —
Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. — 136 с. —
(Серія «Горизонти фантастики»).

ISBN 978-966-10-8585-4

Серію «Горизонти фантастики»
засновано 2011 року

Stanisław Lem
Bajki robotów

© Barbara Lem and Tomasz Lem, 2016

Ілюстрації Даніеля Мруза
© Łucja Mróz-Raynoch

Написані й опубліковані у 1964 році, «Казки роботів» видатного польського фантаста Станіслава Лема вже давно стали класикою НФ. За своїми жанрово-стильовими особливостями – це потішна мішанка традиційної казки і фантастичної літератури. Йдеться тут про мудрий і впорядкований світ роботів, у який прийшли жадібні, жорстокі і владні королі. Так само як і в нас, там також живуть-поживають наївні спасителі світу, котрі переконані в тому, що можна самими лише помислами вибавити людство від зла. У світі роботів із тих благих помислів нічого не виходить. Як лукаво зауважує письменник, «подібне було би і в нас, оскільки зло, як і (на щастя) добро, не хоче викорінюватися зі світу». Тому людство завжди втішатиметься казками. Навіть якщо це казки роботів, а не людей.

*Іотітіу*дуну сдєііі ітї ааоітїнїєа ідааі.
Аїііа ÷аїїдєіа цїііі аєаіііу іа ііаа аооє аїааітїаіа
а аоаі-уєііо аєаєуаі аа с аїсїієо аєаааю.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817
Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

ТРОЄ ЕЛЕКТРИЦАРІВ

Жив колись один великий конструктор-винахідник, який невтомно винаходив незвичайні прилади й виготовляв дивовижні апарати. Змайстрував він був собі машинку-пушинку, яка гарно співала, й назвав її пташкою. Печаткою у вигляді сміливого серця було позначено кожен атом, який виходив з-під його рук, і дивувалися потім учені, знаходячи в атомних спектрах миготливі сердечка. Змайстрував він багато корисних машин, великих і малих, і якось спала йому на думку химерна ідея поєднати воедино смерть із життям і в такий спосіб досягнути неможливого. Поклав він собі створити розумних істот з води, але не тим жахливим робом, про який ви зараз подумали. Ні, думка про тіла м'які й мокрі була йому чужою, викликала в нього відразу, як і в кожного з нас. Вирішив він створити з води істот посправжньому гарних і мудрих, а саме кристалічних. Вибрав він тоді планету, від усіх сонць віддалену, з її замерзлого океану вирубав крижані брили, а з них, як із гірського кришталю, витесав кріонідів. Звалися вони так, бо могли існувати лише при страшному морозі й у безсонячній порожнечі. Збудували невдовзі кріоніди міста й палаци крижані, а що будь-яке тепло загрожувало їм згубою, освітлювали вони свої житла полярними сяйвами, які ловили й тримали у величезних прозорих посудинах. Хто був багатший, той мав більше полярних сяїв, цитринових і сріблястих, і жили кріоніди щасливо, а що любили не тільки світло, а й коштовні камінці, то славились вони своїми дорогоцінностями. Вони витесували їх із затверділих газів і шліфували. Тішили їх ці коштовності вічної ночі, у якій, немов ув'язнені духи, палали полярні сяйва, схожі на зачаровані туманності в кришталевих брилах. Чимало космічних загарбників мріяло заволодіти тими багатствами, бо ж усю Кріонію було видно ген-ген звіддалік, вона виблискувала, неначе діамант, який повільно обертається на чорному оксамиті. Різні шукачі пригод прибували на Кріонію спробувати воєнного щастя. Залетів на неї й електрицар Латунний, який, коли ступав, то наче дзвін дзвонив, та тільки-но він поставив на лід ногу, як від жару крига під ним розтанула, й ринув

електрицар у безодню Льодового океану, й води зімкнулись над ним, і там, на дні кріонських морів, спочив він до кінця віку.

Не налякала доля Латунного інших сміливців. Слідом за ним прилетів на планету електрицар Залізний, рідким гелієм так упившись, що в його сталевих нутрощах аж булькало, а паморозь, що вкрила його панцир, зробила його схожим на сніговика. Але, опускаючись до поверхні планети, електрицар розжарився від тертя об атмосферу, рідкий гелій зі свистом випарувався з нього, а він сам, розпечений до червоного, упав на крижані гори, які тут-таки розсипалися. Виліз електрицар звідти, немов киплячий гейзер, вивергаючи клуби пари, та, хоч би до чого він торкався, усе миттю перетворювалося на білу хмару, з якої випадав сніг. Сів тоді Залізний і став чекати, поки вистигне, й ось, коли сніжинки перестали танути на його панцирних наплічниках, вирішив електрицар устати й кинутися в бій, проте мастило в суглобах так загусло, що він і випростатися не міг. І досі сидить він там, а сніг, падаючи, перетворив його на білу гору, з якої тільки стирчить вістря шолома. Називають ту гору Залізною, і в очницях її виблискує замерзлий погляд.

Почув про долю своїх попередників третій електрицар, Кварцовий, котрий удень мав вигляд не інакше як скляної лінзи, а вночі скидався на віддзеркалення зірок. Не боявся він, що мастило в суглобах загусне, бо не змащувався; не лякався, що лід під ногами в нього розплавиться, бо міг залишатися холодним, якщо цього бажав. Одного він повинен був уникати — напружених роздумів: розжарювався від цього кварцовий мозок, і це могло занастити електрицаря. От і вирішив він убезпечити себе й добитися перемоги над кріонідами бездумністю. Прилетів він на планету й так охолов за тривалий свій політ крізь вічну галактичну ніч, що й залізні метеорити, які вдарялися об його груди, розбивалися, видзвонюючи, на дрібні скалки, мов скло. Опустився Кварцовий на білі сніги Кріонії під її чорним небом, схожим на горнятко, повне зірок, і був він, мов чисте дзеркало, хотів замислитися, що ж йому далі робити, але сніг під ним миттю почорнів і почав перетворюватися на пару.

— Ого! — сказав собі Кварцовий. — Кепсько! А втім, дарма, аби тільки не думати, і наша візьме!

І вирішив він, хоч би що сталося, цю фразу повторювати: адже вона не вимагала ніякого розумового напруження й тому зовсім його не розігрівала. Й рушив Кварцовий сніговою пустелею бездумно й навмання, намагаючись тільки холод свій зберегти. Йшов він так, поки не наблизився до крижаних мурів столиці кріонів Фригіді. Розігнався він і спробував мур головою пробити, ударив так, що іскри посипалися, проте нічого не добився.

— Спробуємо інакше! — мовив собі й задумався над тим, скільки ж це буде два по два.

І тільки-но електрицар задумався над цим, як голова в нього розігрілася, і кинувся він удруге таранити іскрометні стіни, проте лише маленьку ямку зробив.

— Зламаю! — проказав він. — Спробуємо щось складніше. Скільки ж це буде тричі по п'ять?

Цього разу голову його оповила хмара, що аж зашкварчала, бо сніг від таких бурхливих думок умить закипав. Знову відступив назад Кварцовий, знову розігнався, ударив і наскрізь пробив мур, а за ним ще два палаци й три менших будиночки графів Морозяних, потрапив на величезні сходи, схопився за поруччя зі сталактитів, але східці були слизькі, як ковзанка. Швидко скочив електрицар, бо все навколо нього вже тануло й він міг першої-ліпшої хвилини провалитися крізь місто вглиб, у крижану безодню, де замерз би навіки.

— Дарма! Аби тільки не думати! Наша візьме! — підбадьорив він себе й справді тут-таки охолов.

Виліз він із крижаного тунелю, який сам же й пробурував, й опинився на великій площі, з усіх боків освітленій полярними сьйвами, які мерехтіли смарагдом і сріблом у кришталемих колонах.

І вийшов йому назустріч величезний зоресяйний лицар — вождь кріонідів Боревій. Всю свою силу зібрав електрицар і кинувся в атаку. Зійшлися вони, й такий гуркіт стояв, ніби зіткнулися посеред Льодовитого океану два айсберги. Відпала блискуча правиця Боревійова, при самому плечі відрубана, проте хоробрий воїн не розгубився. Повернувся він, щоб груди свої, широчезні, мов льодовик, яким він і був, підставити ворогові. Знову розігнався Кварцовий і знову пішов на жахливий таран. Твердішим і щільнішим за лід виявився кварц, тож луснув Боревій з таким гуркотом, ніби лавина

скотилася з гори. Й лежав він, розбитий на друзки, у світлі полярних сьйв, які дивилися на його поразку.

— Наша взяла! Аби лиш і далі так! — сказав Кварцовий і зірвав з переможеного коштовності небаченої краси: персні, оздоблені воднем, осяйні пряжки й гудзики, неначе діамантові, а насправді відшліфовані з трьох шляхетних газів — аргону, криптону й ксенону. Й так ними захоплювався, що нагрівся електрицар від хвилювання, — і тут-таки всі ці діаманти й сапфіри, засичавши, випарувалися від його доторку, й у руці в нього нічого не лишилося, тільки схожі на росу крапельки, та й ті одразу ж вивітрилися.

«Ого! Виходить, мені й захоплюватися не можна! Дарма! Аби тільки не думати!» — сказав він собі й рушив у глиб фортеці, яку прагнув підкорити. Невдовзі він побачив, що до нього наближається величезна постать. То був Білий Альбуцид, Єнерал-Мінерал, його широкі груди вкривали крижані ордени, а посередині виблискувала величезна зірка — паморозь на крижаній стрічці. Цей сторож королівських скарбів заступив був шлях Кварцовому, але той налетів, мов буря, і розтрощив його на крижані скалки. Тоді на поміч Альбуцидові прибіг князь Астровух, володар чорних льодів; з ним електрицар не впорався, бо на князеві був коштовний азотовий панцир, загартований у рідкому гелії. Від того панцира віяло таким морозом, що Кварцовий втратив свій натиск, рухи його ослабли, навіть полярні сьйва зблідли, так повіяло тут Абсолютним Нулем. Рвонувся Кварцовий, думаючи про себе: «Біда! Що ж це діється?» І мозок його від великого подиву розжарився, Абсолютний Нуль став Звичайним Нулем, і на очах у Кварцового став Астровух з гуркотом розпадатися на кільця, і громи вторували його агонії, поки на полі бою не лишилася в калюжці брила чорного льоду, по якій спливала сльозами вода.

— Наша взяла! — вигукнув Кварцовий. — Тільки б не думати, хоч іноді й подумати треба. Так чи інакше, а я мушу перемогти!

Рушив він далі, і дзвеніла його хода, ніби хтось молотом товк кристали. Гуркочучи, мчав він вулицями Фригиди, а її жителі з-під білих шапок дахів з відчаєм у серці дивилися на нього. Немов іскристий метеорит, нісся він Чумацьким Шляхом, і раптом побачив оддалік невелику самотню постать. То був сам Барион, прозваний Льодоустом, найбільший кріонідський мудрець. Із розгону налетів на

нього Кварцовий, щоб зім'яти одним ударом, але той поступився дорогою і показав два розставлені пальці; не зрозумів Кварцовий, що це означає, повернувся і знову рушив на супротивника. Баріон знову відступив на крок і показав один палець. Здивувався трохи Кварцовий та уповільнив свій біг, хоча вже розвернувся, щоб знову взяти розгін. Замислився він, і тієї ж миті ринула вода з найближчих будинків, проте він нічого не помічав, бо Баріон зробив пальцями однієї руки кілечко, а великим пальцем другої руки став ворушити в цьому кілечку. Кварцовий усе думав та думав, що б то могли означати ці мовчазні жести, й розверзлася у нього під ногами безодня, ринула звідти чорна вода, полетів він на дно, немов камінь, і не встиг навіть підбадьорити себе словами: «Дарма, аби лиш не думати!» — як його вже на світі не стало.

Удячні Баріонові за порятунок кріоніди згодом запитували його, що він хотів сказати своїми жестами страшному електрицареві.

— Усе це дуже просто, — відповідав мудрець. — Два пальці означали, що нас із ним двоє. Один — що скоро лишуся я сам. Потім я показав йому кілечко, а це означало, що довкола нього розверзнетися крига й морська безодня поглине його навіки. Не зрозумів він ні першого, ні другого, ні третього.

— Великий мудрецю! — заволали здивовані кріоніди. — Як же ти наважився показувати такі знаки страшному супостатові?! Подумай, що сталося б, якби він зрозумів тебе й не став дивуватися. Адже тоді б він не нагрівся від думання й не провалився б у бездонну прірву...

— Ет, я цього анітрохи не боявся, — з холодною усмішкою відповів їм Баріон Льодоустий, — бо я знав, що він нічого не втямить. Якби в нього була бодай крапля розуму, він би не прилетів сюди. Яка користь істоті, яка живе під сонцем, від наших газових коштовностей і крижаних срібних зірок?!

І знову вражені були кріоніди його мудрістю і, заспокоєні, розійшлися по домівках, де стояв любий їм мороз.

Відтоді ніхто вже не пробував завоювати Кріонію, бо перевелися недоумки у Всесвіті; хоч декотрі стверджують, що є їх іще чимало, та тільки не знають вони дороги в Кріонію.

УРАНОВІ ВУХА

Жив колись один інженер-космогонік, який розвіював темряву, запалюючи зірки на небі. Прилетів він раз до туманності Андромеди, коли та вся ще була оповита чорними хмарами. Скрутив великий вир, а коли той почав вихоритися, сягнув по свої промені. Космогонік мав їх три: червоний, фіолетовий і невидимий. Запалив він зоряну кулю першим променем, і відразу перетворилася вона на червоного велета, але в туманності від цього не пояснишало. Штрикнув зірку другим променем — вона аж забіліла. Мовив він тоді до свого учня:

— Пильнуй мені зірку! — а сам подався інші зірки запалювати.

Учень чекав тисячу років і другу тисячу, а інженер усе не повертався. Набридло йому таке чекання. Отож підкрутив він зірку, й з білої вона стала блакитна. Сподобалося це учневі, й подумав він, що вже все вміє. Спробував ще її підкрутити, але обпікся. Пошукав тоді він у скриньці, яку залишив космогонік, а там нічого нема, ну геть нічогосінько; дивився туди учень і навіть дна не міг добачити. Здогадався він, що то невидимий промінь. Хотів поштурхати ним зірку, та не знав як. Тоді взяв скриньку і шпурнув її усю у вогонь. І всі хмари Андромеди заяскрили, наче сто тисяч сонць разом засвітило, і стало на цілу туманність ясно, як удень. Зрадив учень, та недовгою була його втіха, бо зірка незабаром луснула. Надлетів тоді космогонік, побачив шкоду — а що він не хотів, аби щось марно пропадало, то хапав пломені й робив з них планети. Першою створив газову планету, другою вуглеву, а на третю йому вже тільки найважчі метали залишилися, тож вийшла з тієї решти куля актинідів. Космогонік стиснув її, пустив у літ і сказав:

— За сто мільйонів років повернуся, побачимо, що з цього вийде.

І подався шукати свого учня, який зі страху перед ним утік.

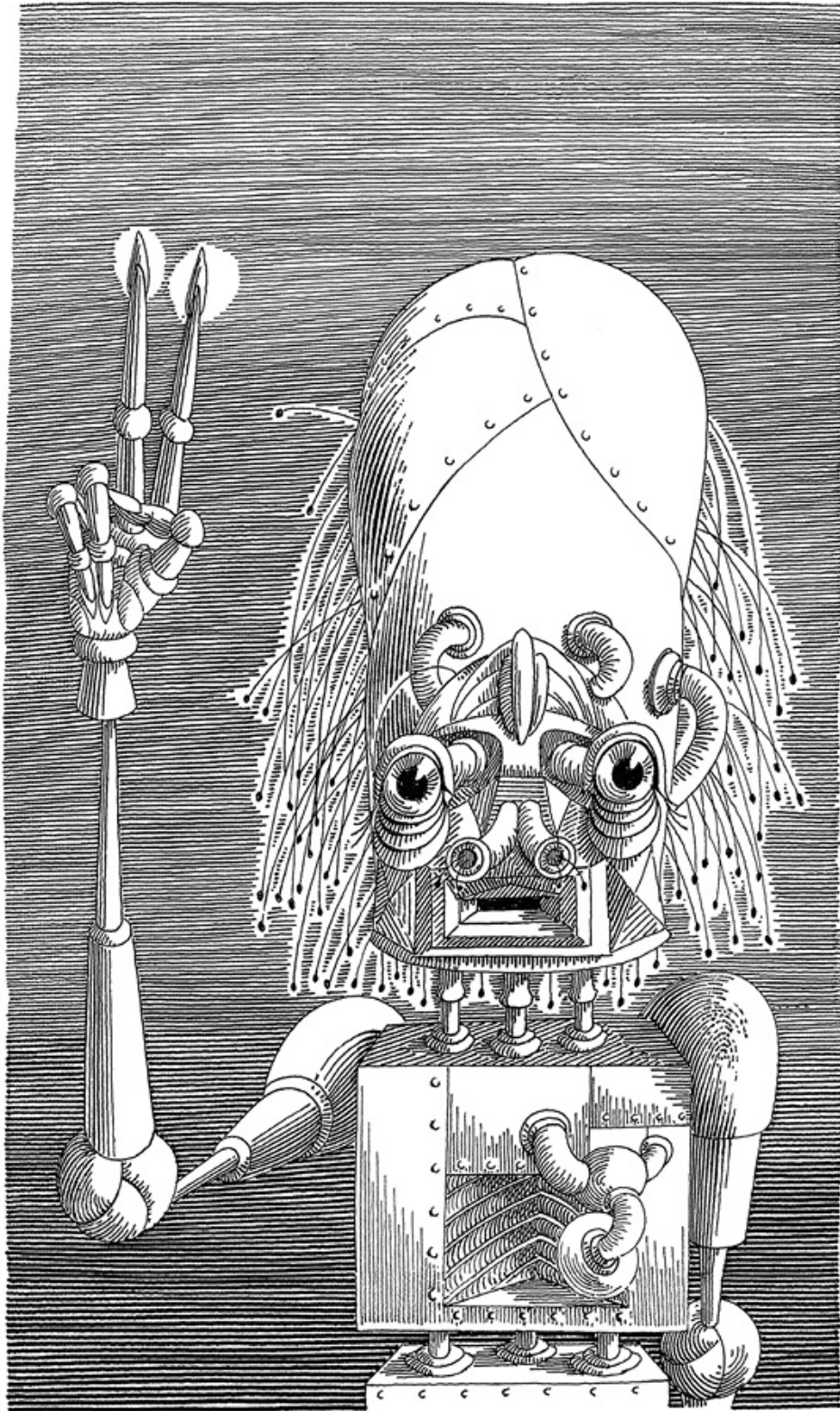
А на планеті цій, Актинурії, утворилася велика держава палатинідів. Кожен палатинід був такий важкий, що тільки по Актинурії міг ходити, бо на інших планетах земля під ним запалася б, а коли гукав хтось із них, то аж гори розчахалися. Але на своїй планеті ступали вони легенько й голосу не сміли підносити, оскільки владар їхній,

Архіторій, не знав міри в жорстокості. Жив він у палаці, витесаному з платинової гори, й мав цей палац шістсот величезних зал, і в кожній лежала одна з рук владаревих — такий владар був великий. Вийти з палацу він не міг, але повсюди мав шпигів, такий був підозріливий, і мучив підданців своєю пожадливістю.

Не потребували палатиніди ніяких ламп ані вогнів уночі, бо всі гори їхньої планети були радіоактивними, так що й серед ночі голки можна було лічити. Удень, коли сонце надто вже давалося взнаки, вони спали в підземеллях гір і тільки по ночах сходилися в металевих долинах. Але жорстокий Архіторій звелів до казанів, у яких топилися паладій із платиною, вкидати брили урану й оповістив про це по всій державі. Кожен палатинід мусив прибути до королівського палацу, де з нього брали мірку на новий панцир і там накладувано на нього нараменники й рукавиці, наколінники й заборолу, кому шишак, а кому просто шолом, і все самосвітне, бо одіяння це було з уранової бляхи, й най-дужче світилися вуха.

Відтоді не могли вже палатиніди збиратися громадою, бо якщо зібрання ставало надміру чисельним, то вони зразу вибухали. Мусили, отже, палатиніди проживати свій вік самотою, здалеку оминаючи одне одного — з остраху перед ланцюговою реакцією. А жорстокий Архіторій тішився їхнім смутком і обкладав їх щораз новими й новими данинами. Його монетні двори у надрах гір карбували свинцеві дукати — свинцю бо найменше було на Актинурії і він найбільшу мав ціну.

Страшенну біду терпіли підданці лихого владаря. Декотрі палатиніди намагалися порозумітись між собою на мигах, щоб підняти бунт проти Архіторія, але нічого з цього не виходило, бо завжди траплявся хтось менш кмітливий і підходив до інших запитати, про що йдеться, і через його нетямучість змова відразу ж злітала в повітря.

А був на Актинурії молодий винахідник на ім'я Пірон. Він навчився сотати з платини такий тонкий дріт, що з нього можна було робити сіті,

в які ловилися хмари. Винайшов Пірон телеграф з дроту, а потім такий тонкий висотав дріт, що його вже й не було, і так оце з'явився телеграф без дроту. Зродилася тоді в мешканців Актинурії надія, і стали вони думати, що тепер уже пощастить їм укласти змову. Проте хитрий Архіторій підслухував усі балачки, тримаючи в кожній із шестисот рук по платиновому провіднику, — отож і знав, що говорять його підданці, і тільки-но доходило до нього слово «бунт» або «заколот», він одразу вислав туди кулясті громи, які перетворювали змовників на вогненну баюру.

Та Пірон поклав собі одурити лихого владаря. Звертаючись до друзів, замість «бунт» він казав «чобіт», замість «змовлятися» — «відливати», і в такий спосіб готував повстання. Архіторій дивувався, чого це його підданці нараз так зацікавилися шевством, бо не знав, що коли вони кажуть «узяти на копил», то розуміють під цим «вбити на палю огнисту», а «затісні чоботи» означають його тиранію. Але й ті, до кого звертався Пірон, не завжди його добре розуміли, — а він же ніяк інакше не міг виявити їм своїх планів, як лише шевською мовою. Пояснював він їм і так, і сяк, а оскільки знаходилися нетями, через необережність раз зателеграфував: «З плутонію ремені дерти», ніби на підметки. Але тут король жахнувся, бо ж плутоній найближчий родич урану, а уран — торію, а він же сам був на ім'я — Архіторій. Отож негайно вислав він панцерну варту, яка взяла Пірона й кинула на свинцевий паркет перед лицем короля. Пірон ні в чому не признався, однак король усе одно ув'язнив його у паладійовій вежі.

Палатиніди й зовсім спроневірилися. Та от надійшов час, і повернувся до їхніх країв космогонік, творець трьох планет.

Придивився він здалеку до порядків, що панували на Актинурії, і мовив собі: «Е-е, так не годиться!» Потому напрям найтоншого й найтвердішого проміння, зробив з нього наче кокон, поклав туди своє тіло, щоб чекало на його повернення, а сам прибрав подобу вбогого служника й зійшов на планету.

Коли запали сутінки і тільки далекі гори крайобрію освітлювали платинову долину холодним сяйвом, космогонік спробував наблизитися до підданців короля Архіторія. Але ті, боячись уранового вибуху, втікали від нього, мов несамовиті, і він марно ганяв за ними, бо не розумів, через що це вони втікають. Кружляв він отак дзвінкою

ходою по міжгір'ях, подібних до рицарських щитів, аж поки дістався до підніжжя вежі, в якій Архіторій тримав закутого Пірона. Побачив космогоніка Пірон з-за ґрат, і видався йому космогонік, хоч і в подібі звичайного робота, а все ж відмінним від усіх палатинідів: не світився він у темряві анітрішки, а навпаки — темний був, як труп. А це було тому, що в його обладунку не містилося й крихти урану. Хотів Пірон гукнути до нього, але уста мав загвинчені, отож тільки іскри викресав, б'ючись головою об мури своєї в'язниці. Космогонік, завваживши цей блиск, підійшов до самої вежі й заглянув у заґратоване віконце. Пірон не міг говорити, але міг бряжчати кайданами, — таким оце чином він і вибряжчав усю правду космогонікові.

— Терпи й чекай, — відповів Піронові космогонік, — і дочекаєшся.

Космогонік вирушив до найдикішої на Актинурії гори і три дні шукав там кристалів кадмію, а коли їх знайшов, розплющив на бляху, б'ючи паладійовими брилами. Тоді викроїв з кадмійової бляхи навушники і порозкладав перед входом до кожної садиби. А палатиніди, що знаходили ці навушники, зразу накладали їх собі на вуха, бо саме стояла зима.

Вночі з'явився серед них космогонік і розжареним прутиком став махати так швидко, що з цього склалися вогнисті лінії. У такий спосіб він писав до них у темряві: «Тепер можете безпечно сходитись, кадмій вас оборонить від уранової згуби». Проте палатиніди побоювались, чи він не королівський шпиг, і не повірили його порадам. Розгнівався космогонік, що йому не ймуть віри, пішов у гори й назбирав там уранової руди, витопив з неї сріблястого металу, а з нього накарбував блискучих дукатів, і на одному боці цих дукатів був профіль Архіторія, а на другому — малюнок його шестисот рук.

Нав'ючений урановими дукатами, повернувся космогонік у долину і показав палатинідам таке диво: складав дукати здаля від себе, один на одного, так що вийшов з них дзенькітливий стос, а коли доклав ще одного дуката над міру — повітря задрижало, з дукатів вибухнула яснота, і перетворилися вони на кулю білого пламеню, а коли вітер усе розвіяв — залишився тільки кратер, витоплений у скелі.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ